

REFERENCES:

1. Bukach, M. M. (2010). *Profilaktychna robota z okhorony dytiachoho holosu* [Prevention work on protection of child's voice]. In *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia"*. Seria: Pedagogika: Vol. 144, Issue. 131. (pp. 72-

81). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2010_144_131_16.

2. Rostovskyi, O. Ya. (2011). *Teoriia i metodyka muzychnoi osvity* [Theory and methods of music education.]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan.

3. Yutsevych, Yu. Ye. (1998). *Teoriia ta metodyka formuvannia ta rozvytku spivatskoho*

holosu [Theory and methods of formation and development of vocal voice]. Kyiv: IZMN.

4. Ravinov, O. (1971). *Metodyka khorovoho spivu u shkoli* [Methods of choir singing at school]. Kyiv: Muzychna Ukraina.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2017 р.

УДК 78.085.4:159.93 (Кервен – Кодая)

Гумінська Оксана Олексіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна

СИСТЕМА КЕРВЕНА-КОДАЯ: РОЗВИВАЄМО ЛАДОВЕ ВІДЧУТТЯ

У статті розглядається проблема розвитку ладового відчуття у дітей, що є однією з основних музичних здібностей у структурі музичальності, необхідною для успішного здійснення різновидів музичної діяльності. Автором актуалізовано аспект розвитку ладового відчуття школярів на уроках музичного мистецтва в початковій школі. Здійснено аналіз методик розвитку ладового відчуття Джона Кервена й Золтана Кодая. Запропоновано нову форму використання системи відносно сольмізації у вигляді розроблених автором практичних завдань – музичних вітань, музичних ігор, систематичне використання яких сприятиме розвитку ладового відчуття учнів. Презентовано зразки завдань і методичні поради щодо їх застосування на уроках музичного мистецтва з початку навчання мистецтва в першому класі.

Ключові слова: ладове відчуття, система відносно сольмізації Кервена і Кодая, музичне вітання.

В епоху засилля інформації величезного значення набуває мистецтво, а особливо музика у її впливові на емоційно-духовну сферу людини. Розуміти й відчувати музику учні вчаться, насамперед здійснюючи музичну діяльність на уроках му-

зичного мистецтва. Будь-яка діяльність потребує здібностей, водночас здібності розвиваються в діяльності. Ладове відчуття, здатність до слухового уявлення, музично-ритмічне відчуття, за дослідженнями Б. М. Теплової, є трьома основними музичними здібностями у струк-

турі музичальності, необхідними для успішного виконання будь-якого її виду [3, с. 24–25]. У нашій статті зосередимо увагу на ладовому відчутті та його розвитку в школярів на уроках музичного мистецтва.

Теоретичні пошуки й висновки щодо розробки проблеми ладового відчуття викладено у працях А. П. Агажанова, Н. В. Іванової, Г. Н. Кечхуашвілі, Д. К. Кірнарської, Є. В. Назайкінського, В. І. Петрушина, В. І. Шатковського та ін. Практичні аспекти розвитку ладового відчуття відобразилися в дослідженнях В. Б. Брайніна, А. Р. Верещагіної, З. З. Жофчака, Дж. Кервена, В. В. Кірюшина, В. Я. Коваліва, З. Кодая, П. Вейса, Ф. Лисека, Б. Тричкова, Г. І. Побережної, Л. О. Хлебникової, Т. В. Щириці та ін.

У сучасній практиці музичної освіти та виховання розвитком ладового відчуття займаються на уроках сольфеджіо в ДМШ і школах мистецтв. Урок музичного мистецтва в загальноосвітній школі сьогодні спрямовує учнів сприймати й інтерпретувати музичні твори. Однак досвід розвитку ладового відчуття у практиці масового музичного виховання Джона Кервена та Золтана Кодая засвідчує, що цей напрямок у музичному розвитку не лише сприяє підвищенню музичної грамотності дітей та молоді, а й призводить до масового захоплення музичним мистецтвом.

Тому практичні потреби сучасного етапу розвитку музичної освіти обумовили звернення нами до цих традицій та їх нового осмислення.

Мета статті полягає у презентації нових прийомів опрацювання релятивної (відносної) системи сольмізації Кервена-Кодая для розв'язання завдання розвитку ладового відчуття учнів на уроках музичного мистецтва в ЗНЗ.

В основі мелодичного слуху, поряд з музичними слуховими уявленнями,

лежить ладове відчуття, тобто зв'язок звуків, а не окремі інтервали, – зазначав Б. М. Теплов. Ладовим відчуттям він називає здатність відрізнити ладові функції окремих звуків мелодії, їхню стійкість та нестійкість, ступінь цих якостей, «тяжіння» звуків один до одного [3, с. 163]. Проявом ладового відчуття, на думку вченого є, перш за все, те, що одні звуки мелодії сприймаються як стійкі, тобто такі, що дають відчуття завершеності при закінченні мелодії на них, не потребуючи переходу до інших звуків, тоді як інші звуки сприймаються як нестійкі, тобто такі, що викликають відчуття незавершеності при закінченні мелодії на них і потребують переходу до стійких звуків, «тяжнуть» до них [3, с. 163]. Одним із найпростіших проявів ладового відчуття є тенденція закінчувати мелодію на тоніці, а також сприйняття мелодії незавершеною при її закінченні на нестійкому звуці. Тобто, ладове відчуття проявляється в тому, що «всі звуки мелодії сприймаються відносно тоніки та інших стійких ступенів ладу, що кожний з них має своєрідне ладове забарвлення, яке характеризує ступінь його стійкості і характер його «тяжіння» [3, с. 164]. Ладове відчуття також проявляється в переживанні ладових функцій мелодій, тобто окремі звуки мелодії сприймаються як ступені гами, вони уявляються і відтворюються на основі місця, яке займають у гамі.

В основі ладового сприйняття з психологічної точки зору, підсумовує Б. М. Теплов, лежать три важливі моменти: 1) єдність відчуття звуковисотності та ладового відчуття, 2) поєднання в ладовому відчутті слухового та емоційного елементів; 3) ладове відчуття як сприйняття звуків відносно устою – тоніки [3, с. 165].

На думку Д. К. Кірнарської, ладове відчуття опирається на знання та усвідомлення стереотипів звукових зв'язків, прийнятих у даному ладу, і можливе, якщо накопичений великий досвід роботи з мелодіями в ладу. Тоді стає зрозумілим звукоряд ладу, вся сукупність його складових звуків. Формується відчуття стійких звуків як центрів тяжіння, а нестійкі звуки сприймаються як незавершені, як такі, що прагнуть до розв'язки. Ладове відчуття перетворює процес

музичного сприйняття в діалог, де певні події очікувані, а інші – ні [1, с. 188].

Музична наука та практика, що займались і займаються дослідженнями природи музичних здібностей, прийшли до вагомих результатів у розробці методик розвитку ладового відчуття як складової музичного слуху. Авторами найвідоміших методик розвитку музичного слуху є Сара Енн Гловер, П'єр Гален, Еме Парі, Еміль Шеве, Джон Кервен, Агнес Хундеггер, Золтан Кодай, Карл Орф, Ріхард Мюнніх, Хейно Кальюсте, Борис Тривков, Едвін Гордон, Валерій Брайнін та ін. Більшість музично-педагогічних систем, які ефективно розвивають ладове відчуття, опираються на відносну систему сольмізації, в якій точна (абсолютна) висота звуку відіграє другорядну роль у порівнянні з функцією даного звуку в системі ладу. Практичні методи відносної системи сольмізації вчать співвідносити кожен звук з тонікою, розвивають відчуття та розуміння стереотипів звукових співвідношень.

Відносна система сольмізації англійського музиканта-педагога **Джона Кервена** (1816–1880) описана у праці «Стандартний курс уроків і вправ методом Тоніка Соль-Фа навчання музики» (1858). Джону Кервену належить ідея використання ручних знаків, які стали символом ступенів ладу, закріплюючи у свідомості слухові та рухові відчуття – *mental effects* (психічні ефекти) [4, с. VIII] (див. рис. 1).

Педагог пропонував під час співу використовувати відносні сольмізаційні склади *doh, ray, mi, fah, sol, lah, te* (до, ре, мі, фа, соль, ла, ти), у запису та читанні – буквену нотацію з початковими буквами цих складів: *d, r, m, f, s, l, t*.

Засвоєння ступенів він здійснював через характерні інтонації в порядку, що відповідає ладовим функціям ступенів: 1-й етап – I, V, III ступені; 2-й етап – II, VII ступені; 3-й етап – IV і VI ступені мажору. Після цього опрацьовував мажорну гаму в цілому, інтервали, прості модуляції, види мінору, альтерацію.

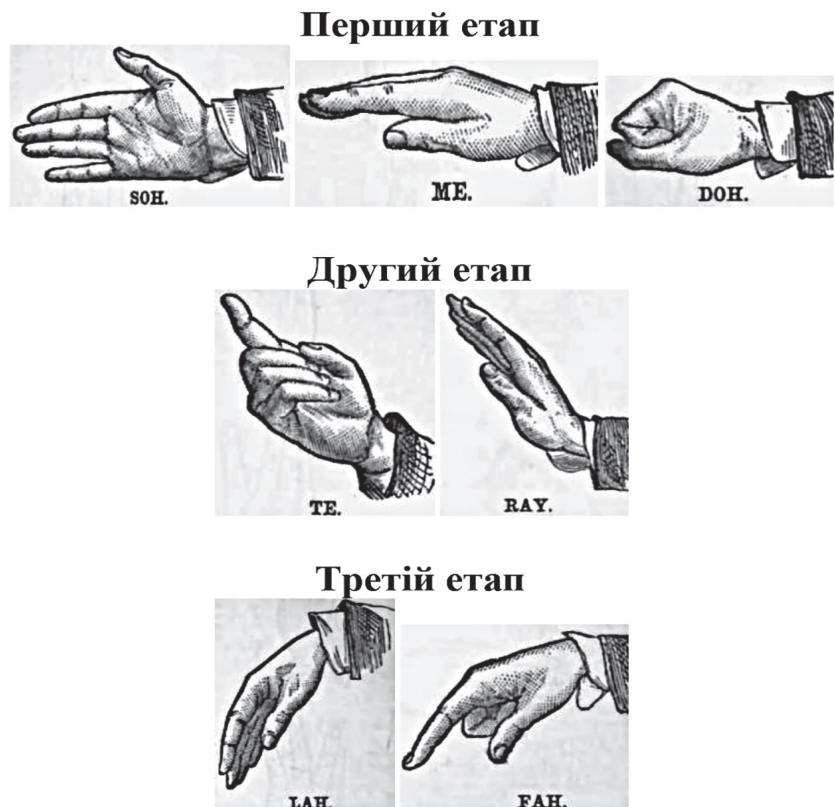

Рис. 1. Ручні знаки Джона Кервена з поділом на етапи засвоєння.

У «Стандартному курсі» представлені різноманітні вправи (ритмічні, мелодичні), пісні (одно- та багатоголосні), записані буквеною системою, що передбачає виконання з ручними знаками.

Угорський композитор, музикант-педагог **Золтан Кодай** (1882–1967) є автором всесвітньо визнаної системи розвитку загальної музичної грамотності на основі національного фольклору. Розвиток ладового відчуття як основи музичного мислення, усвідомлення, осмислення ладової своєрідності мелодичних ступенів та мелодичних зворотів, характерних для угорської народної творчості, є особливою системою відносної сольмізації Золтана Кодая.

Для кращого засвоєння ладової функціональності звуку в музично-педагогічній системі З. Кодая застосовуються ручні знаки, назви-склади для кожного із семи ступенів та букви для запису Дж. Кервена. Послідовність введення ступенів ладу обумовлена особливостями угорської музики (на письмі буква

позначає звук, який співається складами: *do, re, mi, fa, so, la, ti*) (див. рис. 2).

Ідеї Кервена-Кодая по-різному втілюються в практику уроків музичного мистецтва в Україні. Найкращим досвідом стала адаптація послідовності засвоєння ступенів ладу на матеріалі українського фольклору з естонськими «відносними» («релятивними») назвами-складами – *йо, ле, ві, на, зо, ра, ті* (**Хейно Калюсте**).

У програмах «Музика» для 1–4 класів загальноосвітніх шкіл 90-х років ХХ ст. пропонувалася послідовність розвитку ладового відчуття на релятивній основі за наступною послідовністю: у першому класі учні вчать співати за графічним зображенням та за ручними знаками ступені *ЗО-ВІ-РА-ЙО* (V-III-VI-I), у другому класі додавалися *ЛЕ* (II) і *НА* (IV), у третьому – *ТІ* (VII) (див. рис. 3).

Набуття нотної грамотності як такої сьогодні виведено з програм для загальноосвітніх навчальних закладів, однак питання музичного розвитку, розвитку внутрішніх слухових уявлень та фантазії

завжди буде залишатися в полі зору вчителя, який займається музичною діяльністю зі школярами. Тому пропонуємо під іншим кутом зору розглянути розвиток ладового відчуття учнів на уроках музичного мистецтва в ЗНЗ, побачити для цього можливості, які реалізовано нами в застосуванні досвіду Дж. Кервена та З. Кодая, де використано їхні:

- ручні знаки;
- принцип засвоєння ступенів через мелодичні звороти вправ на певних ступенях ладу, народних пісень;
- послідовність засвоєння ступенів ладу (враховано послідовність З. Кодая і доповнено нами), а саме: 1 клас, I семестр – п'ятий, третій ступені; 1 клас, III чверть – п'ятий, третій, шостий; 1 клас, IV чверть – п'ятий, третій, шостий, перший; 2 клас, I семестр – п'ятий, третій, шостий, перший, другий; 2 клас, II семестр – п'ятий, третій, шостий, перший, четвертий; 3 клас – додається сьомий ступінь. Від себе додамо:

- новий жанр мелодичних зворотів – музичне вітання, яке, на наш погляд, є більш доцільним на уроках музики, ніж спеціально розроблені вправи Дж. Кервена і вправи та народні пісні З. Кодая;

- нова форма опрацювання – музичні ігри «Відлуння-дзеркало», «Зашифруй», «Розшифруй», які будуть більш сприйнятливими сучасними учнями, ніж подібного типу навчальні завдання Кервена-Кодая;

- нова форма мелодичних зворотів – створене учнем імпровізаційне музичне вітання, яке доповнюють і урізноманітнюють запропоновані вчителем вправи чи пісні.

На першому уроці в **першому класі** вчитель пояснює учням, що уроки музичного мистецтва мають гарну традицію: вітатися, співаючи. «Музичне вітання» з першої хвилини вводить у світ мистецтва, тому що промовляє мовою самого мистецтва – співом. Далі вчитель пропонує скласти текст для нового «Музичного вітання», яке б починалося зі слів «дзень-дзелень, дзень-дзелень».

Учитель (починає): «Дзень-дзелень! Дзень-дзелень!»

Перший учень (продовжує): «Привітаймо новий день!»

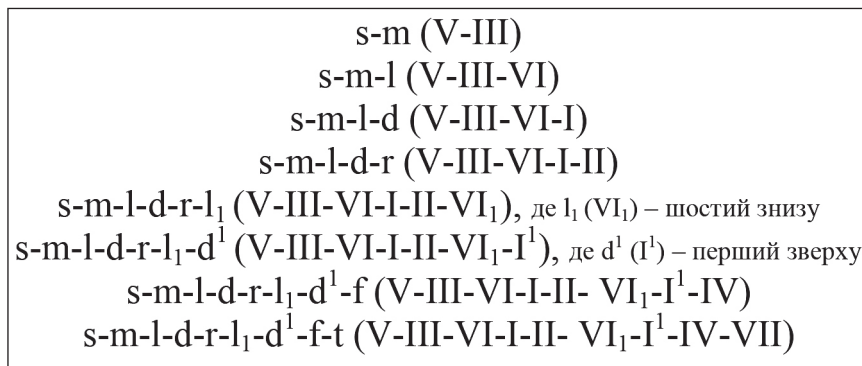

Рис. 2. Послідовність засвоєння ступенів ладу в системі відносної сольмізації Золтана Кодая

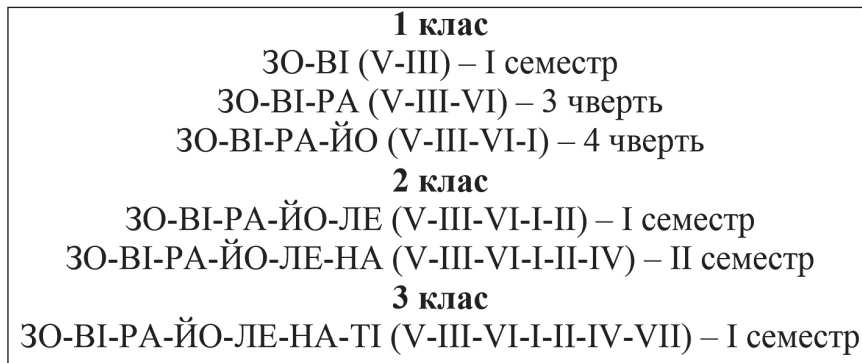

Рис. 3. Послідовність засвоєння ступенів ладу в початковій школі (Україна)

Учитель: «Дзень-дзелень! Дзень-дзелень!»

Другий учень складає продовження: «В світі музики й пісень!»

Потім учитель пропонує пограти у «Відлуння» (відлуння завжди уважно «слухає» і «повторює» все, що чує): читає складений текст (по 2 рядки), учні – повторюють. Усі повторюють хором складений текст музичного вітання.

Учитель: «Пограємо у «Дзеркало», що уважно «дивиться» і «повторює» все, що бачить». Вчитель демонструє два ручні знаки (V-III ступені) і співає «Дзень-дзелень». Учні ритмічно повторюють ручні знаки. Ритм залежить від тексту, у даному випадку – 2 восьмі і чверть (див. рис. 4).

Учитель: «А тепер дзеркало хоче, щоб ми одразу, без затримки повторювали все, що бачимо і чуємо».

Учитель співає на V-III ступенях «Музичне вітання» з ручними знаками, учні намагаються повторювати (темп уповільнюється, якщо хтось не встигає). Наприклад: рис. 5.

Для закріплення ступенів можна повторити дане музичне вітання. А можна змінити послідовність ступенів ладу. Наприклад: рис. 6.

Наступною формою роботи з музичним вітанням буде гра «Розшифруй»: учитель ритмічно показує ручні знаки V і III ступенів, а учні лише співають.

Складнішою є гра «Зашифруй»: учитель співає «Музичне вітання» (спочатку в дуже повільному темпі), а учні ритмічно показують ручні знаки V і III ступенів.

На другому уроці музичного мистецтва в першому класі повторюємо всі форми роботи з першого уроку: пригадуємо текст «Музичного вітання», «настроюємо» ручні знаки (показати знаки й заспівати «дзень-дзелень»), виконуємо «Музичне вітання» трьома ігровими варіантами: «Відлуння-дзеркало», «Зашифруй», «Розшифруй».

Дзень - дзе - лень! Дзень - дзе - лень!

Рис. 4. Приклад першої вправи для «Дзеркала»

Дзень-дзелень!Дзень-дзелень! Привітаймо новий день! Дзень-дзелень! Дзень-дзелень! В світі му - зи - ки й пісень!

Рис. 5. Приклад «Музичного вітання» на двох ступенях

Дзень-дзелень!Дзень-дзелень! Привітаймо новий день! Дзень-дзелень! Дзень-дзелень! В світі му - зи - ки й пісень!

Рис. 6. Приклад «Музичного вітання» на двох ступенях

Дзень-дзелень!Дзень-дзелень! Привітаймо новий день! Дзень-дзелень! Дзень-дзелень! В світі му - зи - ки й пісень!

Рис. 7. Приклади «Музичного вітання» на трьох ступенях

Дзень-дзелень!Дзень-дзелень! Привітаймо новий день! Дзень-дзелень! Дзень-дзелень! В світі му - зи - ки й пісень!

Рис. 8. Приклад «Музичного вітання» на чотирьох ступенях

Дзень-дзелень!Дзень-дзелень! Привітаймо новий день! Дзень-дзелень! Дзень-дзелень! В світі му - зи - ки й пісень!

Рис. 9. Приклад «Музичного вітання» на п'яти ступенях

Дзень-дзелень!Дзень-дзелень! Привітаймо новий день! Дзень-дзелень! Дзень-дзелень! В світі му - зи - ки й пісень!

Рис. 10. Приклад «Музичного вітання» на шести ступенях

Дзень-дзелень!Дзень-дзелень! Привітаймо новий день! Дзень-дзелень! Дзень-дзелень! В світі му - зи - ки й пісень!

I¹ - перша ступінь вгору

Рис. 11. Приклад «Музичного вітання» на семи ступенях

З третього-четвертого уроків можна спробувати дитячу музичну творчість, для чого вводиться особлива «посада», особливий «образ» – «черговий з музичного вітання». Учень має в усьому наслідувати вчителя музичного мистецтва: пригадати текст «Музичного вітання», «настроїти» ручні знаки (показати знаки й заспівати «дзень-дзелень»), виконати «Музичне вітання» трьома ігровими варіантами: «Відлуння-дзеркало», «Зашифруй», «Розшифруй». Творчість полягає в тому, що з одним і тим самим текстом та однаковими ігровими правилами виходять найрізноманітніші варіанти мелодій на V і III ступенях ладу. Слух дітей тренується їх розпізнавати, голос – відтворювати, рука – показувати, думка – осмислювати.

Перший семестр першого класу учні будуть чути, відтворювати голосом, показувати ручними знаками, розуміти різноманітні мелодії на двох ступенях з одним текстом «Музичного вітання», а бажаючи – спробують себе в ролі чергових з музичного вітання, тобто в ролі композиторів.

Технологія буде зазнавати змін лише із введенням нового ступеня, але тільки на початку. У той момент, коли учитель «настроює» ручні знаки (показує і співає «дзень-дзелень»), з'являється новий ручний знак (новий ступінь). Учні мусять розпізнати зміну: проаналізувати висоту нового звуку – наскільки вище чи нижче він звучить по відношенню до засвоєних раніше. Можна окремо поспівати ступені з ручними знаками лише з текстом «дзень-дзелень». А далі, знову ігрові прийоми, дитячі мелодичні імпровізації, закріплення нового ступеня, розвиток ладового відчуття.

Приклади «Музичних вітань» на трьох ступенях (V-III-VI) (рис. 7).

Зауважимо, що за конкретної постановки завдань, злагодженості дій, чіткої організації «ритуалу» початку уроку музичного мистецтва, такі форми роботи не займають багато часу, не перевантажують ні учнів, ні зміст уроку. Текст «Музичного вітання» може не змінюватися протягом усього навчального року, а може – до засвоєння усіх ручних знаків діатонічного звукоряду.

Висновки. Музична діяльність відзначається великим розвивальним по-

тенціалом, що може бути реалізованим за умови грамотного переосмислення надбавь видатних учених-практиків минулого та впровадження в сучасну освітню практику. З цією метою слід ретельно опрацювати відповіді на питання: які теоретичні основи й положення методу, як вони зреалізовані – якими засобами та методами; яка наша мета використання, адаптації цього методу (до чого прагнемо, що будемо розвивати в учнів?).

Презентація прийомів опрацювання релятивної (відносної) системи сольмізації Кервена-Кодая представлена з метою демонстрації дієвості ідеї та методики відомих представників музичної педагогіки щодо розвитку ладового відчуття у дітей молодшого шкільного віку як основи музичного мислення. Наведені завдання відповідають потребам молодшого шкільного віку, оскільки ґрунтуються на принципі системності й послідовності (що допомагає, наприклад, сприймати «музичне вітання» як ритуал музичного уроку, послідовно ускладнювати музичні приклади на основі опанування новими ступенями та ін.), із урахуванням ігрової форми та дитячої музичної творчості.

Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо стимулювання пісенної творчості учнів із використанням системи відносної сольмізації Кервена-Кодая.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кирнарская Д. К. Психология специальных способностей. Музыкальные способности [Текст] / Дина Константиновна Кирнарская. – Москва : Таланты–XXI век, 2004. – 496 с.
2. Музыкальное воспитание в Венгрии [Текст] / Под ред. Льва Ароновича Баренбойма. – Москва : Сов. композитор, 1983. – 400 с.
3. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей [Текст] / Борис Михайлович Теплов. – Москва – Ленинград : Академия педагогических наук РСФСР, – 1947. – 334 с.
4. Curwen J. The standart course of lessons and exercises in the Tonic Sol-fa method of teaching music [Text] / John Curwen. – London : J. Curwen & Sons, 1892. – 324 p.

REFERENCES:

1. Kirnarskaya, D. K. (2004). *Psikhologiya spetsial'nykh sposobnostey. Muzykal'nyye sposobnosti* [Psychology of special abilities. Musical ability]. Moscow: Talanty–XXI vek.

2. *Muzykal'noye vospitaniye v Vengrii* [Musical education in Hungary]. (1983). Pod red. L'va Aronovicha Barenboyma. Moscow: Soviet composer.

3. Teplov B. M. (1947). *Psikhologiya muzykal'nykh sposobnostey* [Psychology of musical abilities]. – Moscow– Leningrad: Academy of Pedagogical Sciences of the RSFSR.

4. Curwen J. The standart course of lessons and exercises in the Tonic Sol-fa method of teaching music (1892). London: J. Curwen & Sons.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2017 р.

У статті для широкого загалу вчителів музичного мистецтва пропонуються авторські ігри – результати методичної творчості педагогів, студентів і магістрантів Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Розроблені ігри покликані активізувати музично-комунікативну діяльність учнів, мотивувати їх до навчально-пізнавальної діяльності, викликати інтерес до художньо-мистецького й музично-дидактичного матеріалу, заохотити втомі, створити та підтримати емоційно-позитивну творчу атмосферу на уроці. Автором представлено зміст музично-дидактичних ігор і методичні рекомендації до них, що допоможе вчителям музичного мистецтва, керівникам гуртків загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, а також студентам-практикантам в організації ігрової діяльності учнів на уроці музики.

Ключові слова: музично-дидактичні ігри, учні початкової школи, виконавські, творчі, слухацькі, теоретичні музично-дидактичні ігри.